મારા અવલોકન પ્રમાણે મારા શબ્દોમાં....

રાખોડી ચિલોત્રાની પ્રજનન યાત્રા

<u>સ્વભાવ</u>

- રાખોડી ચિલોત્રા આમ તો શરમાળ પક્ષીની ગણતરીમાં આવે છે પણ તે ખૂબ જ બુધ્ધિમાન અને માદા પક્ષી પ્રત્યે વફાદાર પક્ષી તરીકે મેં જોયો છે.
- નર–માદા હમેશા સાથે જ જોવા મળે છે અને કદાચ બે માંથી કોઈ એક દૂર જાય તો અવાજ કરીને બીજા ના નજીક જતા રહે છે.
- નર પક્ષી માદાને ખોરાક ખવડાવવામાં ખૂબ જ પ્રેમ દર્શાવે છે અને માદાની ઈચ્છા ના હોય તો પણ પોતાની ચોંચમાં લાવેલ ખોરાક જબરજસ્તી માદાને ખવડાવે છે.
- જયારે એક ઝાડ પર ઉડીને બીજા ઝાડ ઉપર જવાનું થાય ત્યારે એ લોકો બન્ને એક સાથે નથી ઉડતા પહેલા એક ઉડે છે અને ના પછી બીજો ઉડીને એક જ ઝાડ ઉપર બેસે છે.
- ખૂબ લાંબી ઉડાન નથી ભરતા એક ઝાડથી બીજા નજીકના ઝાડ ઉપર અને પછી નજીકના બીજા ઝાડ ઉપર આમ ટૂકડે–ટૂકડે ઉડીને જાય છે.
- પાંખો એક વાર ફડફડાત કરીને આકાશમાં તરે છે તે માફક ઉડે છે.
- નેસ્ટનો સિલેકશન (ચયન) બન્ને મળીને કરે છે અને નેસ્ટની (પ્રિપરેશન) મરમ્મત બન્ને મળીને કરે છે.
- એક જ ડાળી ઉપર બેસીને પોતાની ચાંચ ને સાફ કરતા – પોતાના પાંખો ને સાફ કરતા જોઈ શકાય છે.

<u>**રંગ અને આકાર**</u>

નર પક્ષી ની ચોંચનો રંગ

- એની ચોંચ નો અગ્ર ભાગ ઉપર પીળા / અથવા ઓરેંજ જેવો રંગ ઓછો અને કાળો રંગ વધારે હોય છે અને મુખ્ય ચોંચની ઉપર નાની બીજી ચોંચ હોય છે તે તીખી પોઈન્ટ વાળી હોય છે.
- શરીર ઉપર મિશ્રિત રાખોડી–ભૂરો રંગ હોય છે. પાંચો ઉપર ચેકસની પેટર્ન હોય છે. આંખોની પૂતળી લાલ રંગની હોય છે.
- ચોંચની બન્ને બાજુ નાના છીદ્રો (હોલ) હોય છે.
- પૂંછ ઉપર અન્તિમ ભાગ સફેદ હોય છે પૂંછ ઉપર બે ધારીયો હોય જે પૂંછને મજબૂતી આવે છે.
- વગ ઉપર કાળી ચેકસ હોય છે અને પંજાના નખો તિક્ષ્ણ હોય છે જે ડાળી / નેસ્ટ ઉપર બેસવા મજબૂતી આપે છે.

માદા ગ્રે હોર્નબીલ

- નર કરતા માદા પક્ષીની ચોંચના અગ્ર ભાગ ઉપર પીળા / ઓરેંજ જેવી રંગ વધારે હોય છે અને પાછળના ભાગ ઉપર કાળો રંગ ઓછો હોય છે.
- માદાની ચાંચની ઉપર બીજી નાની ચાંચ હોય છે તે થોડીક ગોળાકાર હોય છે.
- અન્ય રંગ વિગેરે નર જેવો મળતો હોય છે.

આવાઝ

- નર – માદાનો આવાઝ લગભગ સરખો હોય છે.
- ચીલ વૃક્ષોથી મળતો આવાઝ હોય છે.
- ૧–૧ ૧/૨ કિ.મી. સુધી આવાજ સંભળાય છે.
- માર્ચ/એપ્રિલ માસમાં એમનો આવાજ ખૂબ જ સંભળાય છે કેમ કે એ પ્રજનનના સમયગાળો હોય છે.
- કોઈક વાર તો ખૂબ જ આવાજ આવે છે અને કોઈક વાર નાની–નાની આવાજો પણ કાઢે છે. જેમકે અંદર–અંદર વાતો કરતા હોય તેમ લાગે છે.

ઉડવાની રીત

- એકવાર ઉડીને પાંખોને ફડ–ફડાવીને પછી પાંખોને સ્થિર કરી દે છે અને આકાશમાં તરે છે તેમ ઉડે છે.
- સળંગ લાંબી ઉડાન ભરતા નથી. ટૂકડે–ટૂકડે વૃક્ષો પર રોકાતા–રોકાતા ઉડે છે.
- ઉડાન માટે રૂટ નકકી હોય એમ મે એ લોકોને ઉડતા જોયા છે અને વૃક્ષો પણ નકકી જ હોય છે.

વૃક્ષો પર બેસવાની રીત

- જયારે આ ઉડીને કોઈ ડાળી ઉપર બેસે છે ત્યારે તેઓની ગર્દનનો ભાગ નીચે તરફ ઝૂકી જાય છે અને પૂંછનો ભાગ સળંગ હાલતી હોય છે જાણે કે બેલેન્સ બનાવતી હોય તેમ લાગે છે.
- ડાળ ઉપર બેસી ગયા પછી નાટકીય ઢંગથી ગર્દન–મોઢાના ભાગને સ્લો મોશનમાં આજૂ–બાજૂ ફેરીને જુએ છે.
- એક ડાળ ઉપરથી બીજી ડાળ ઉપર કૂદકા–મારીને એક બીજાના નજીક જતા રહે છે.
- કોઈક વાર જ આ પક્ષીને જમીન ઉપર બેસતા જોઈ શકાય છે.
- અમૂક ટાઈમ જમીનથી ૧–૫ ફૂટ ઉપરથી ઉડીને ઉચાં વૃક્ષ ઉપર જતા જોયા છે.
- રોડથી અડીને આવેલ ૧૦–૧૨ ઉચા વૃક્ષો ઉપર પણ આરામ થી બેસતા જોયા છે.

ચિલોત્રા પક્ષીના માળા

- મોટા જૂના બખોલવાળા ઝાડને આ પક્ષિઓ પોતાના માળાને પસંદ કરતા હોય છે.
- મે જે સેમ્પલનો (Red Silk Cotton) Hindi name - Demul ગુજરાતી નામ Sanar નો વૃક્ષ છે એમાં જે બખોલ છે એ બખોલમાં છેલ્લા ૧૩–૧૪ વર્ષોથી આના ગ્રેહોર્નબીલ પક્ષિયો ને ઉપયોગ કરતા જોઈ રહયો છું.
- વર્ષોથી એક જ બખોલનો ઉપયોગ કરતા એમ લાગે છે કે આ પક્ષિયો પોતે દર વીટી માળો પોતાના એક જ પરિવારના સભ્યોને ઉપયોગ માટે આપતા હોય છે.
- માળાનો ચયન થયા પછી નર–માદા બન્ને માળાનો પ્રવેશ ધ્વાર ને પોળો કરે છે.
- માદા એના અંદર પ્રવેશ કરીને અંદરની સાફ સફાઈ તેમજ એના પ્રવેશ ધ્વારાને અંદરથી પણ વ્યવસ્થિત કરી બહાર આવ–જાવ કરે છે.
- જયારે એક જોડા (નર–માદા) માળા ઉપર કબજો જમાવે છે ત્યારે અન્ય નર–કે, માદાને એ માળા નજીક આવતા–દેતા નથી અને જો કોઈ અન્ય નર–માદા માળા પાસે આવે છે તો કબજા જમાવેલ નર પક્ષી તેને દૂર સુધી ભગાવી આવે છે.
- માદા પક્ષી માળા અંદર બચ્ચા / ઈંડા આપવા જતી રહે છે ત્યારે એના માળાની આસપાસ નર પક્ષી સખત નજર રાખે છે.
- પોતાના લાર–મળથી માદા પક્ષી પ્રવેશ ધ્વારને થોડો ગેવ રાખી બંધ કરી દે છે.

ખોરાક

- માદા પક્ષી માળામાં હોઈ તેને સતત ખોરાક ખવડાવતો રહે છે.
- ખૂબ જ ઝડપથી એક ફળ, મદમાખી, જીવડા, નાની ગરોડી વિગેરે લાવીને ખોરાક પુરુ પાડે છે.

મેંટીગ પ્રણયલીલા

નર–માદા પોતાના માળા પાસે પ્રણયલીલા કરે છે મે એક દિવસમાં ત્રણ વાર પ્રણય લીલા કરતા જોયા છે.

(અન્ય સ્ત્રોતથી મળેલ માહિતી મુજબ)

માદા રાખોડી ચિલોત્રા પોતાના માળા કુલ .... દિવસ અંદર રહે છે અને ઈંડાઓમાંથી બચ્ચાઓને બહાર આવવા– તેમને પાંખો અને આવે ત્યાં સુધી પોતાને માળામાં જ રાખે છે અને જયારે પોતાને બહાર નિકળવાનું થાય ત્યારે ખૂબ જ દર્દનાક મોટો આવાજ કરે છે અને પ્રવેશ ધ્વારથી બહાર આવે છે અને તેરત જ એના બચ્ચાઓ પણ બહાર આવી જાય છે.

મારા સવાલો

- આ પક્ષીઓ પોતાની વ્યાસ (પાણી) કઈ રીતે પૂરી કરતા હશે.
- કદાચ ફળ–ફળાદીથી પાણીની તરસ બુઝાવતા હશે.
- રાત્રી રોકાણ માટે નર પક્ષી માદાના નેસ્ટ વાળા વૃક્ષ ઉપર રોકાણ કરે છે કે નહી ?
- મે એક દિવસ સાંજે ૫ કલાકથી રાત્રી ૭.૩૦ અથવા ૮ વાગ્યા સુધી જોયુ તો... છેલ્લીવાર સૂર્યાસ્ત પછી રીટર્ન આવ્યો નથી.
- આ પક્ષીઓ વધારે પીપળ અથવા સેમલ અથવા વડના વૃક્ષો ઉપર બેસવાનું ખૂબ પસંદ કરે છે.
- એક તો આ વૃક્ષો ઉપર ખૂબ ફળ આવે છે અને પોતાની ચાંચમાં વધારે સંખ્યામાં ભરી શકાય છે.

- સેમલ–પીપળ–વડ ના વૃક્ષોની ડાળીઓનુ આકાર, સાઈઝ એ પક્ષીઓ માટે પરફેકટ ગ્રીપ આવે છે અને ખુલ્લી–ખુલ્લી જગ્યા મળે છે.
- જયારે માદા બખોલમાં રહે છે ત્યારે જયારે પણ માદાને નર ખોરાક ખવડાવે છે ત્યારેએ આમળા પીપળ, નીલગીરી, સેમલ વિગેરે વૃક્ષોની છાલ (Berk) નો ટૂકડો એ બખોલમાં અવશ્ય ડાલે છે કેમ ?
- એમ લાગે છે કે આ વૃક્ષો આર્યુવેદીક દવાના ગુણો ધરાવે છે. બખોલમાં આ જીવ–જંતુઓથી અન્ય બિમારીથી દુર રાખતા હશે અથવા એને બારીક પાવડર બનાવીને અન્ય કોઈ ઉપયોગ માદા કરતી રહે.
- એક વૃક્ષ ઉપર પાંચ થી છ બખોલ છે પણ એ પક્ષી વર્ષોથી એક જ બખોલનો ઉપયોગ કરે છે કેમ ?
- અન્ય બખોલનો નિરીક્ષણ તો કર્યુ હતુ વણ ઉપયોગ વાળા બખોલનું જ કર્યુ પારિવારિક સમઝોતા હોઈ શકે છે.